VEJLEDNING

TIL BRUGEN AF

DANIAS LYDSKRIFT

UDARBEJDET FOR

UDVALG FOR FOLKEMÅL

VED

MARIUS KRISTENSEN

KØBENHAVN

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

1924

VICTOR HANSENS BOGHANDEL.

Den her i landet til dialektoptegnelsen nu mest benyttede lydskrift er „Dania“s lydskrift, som prof. Otto Jespersen i sin tid gav en fremstilling af i første bind af tidskriftet „Dania“. Da dette bind er udsolgt, og det er nødvendigt for folkemålsoptegnere at have let adgang til en vejledning i brugen af lydskrift, har „Udvalg for folkemål“ ladet denne kortfattede fremstilling trykke. Den slutter sig væsentligt til prof. Jespersens ovennævnte fremstilling, dog med en del tilföjelser og ændringer, som erfaringer i mellemtiden har gjort ønskelige. Udvalget siger prof. Jespersen tak, fordi han velvilligst har tilladt det at benytte hans arbejde. Ved M. F. og tal henvises til prof. Jespersens „Modersmålets Fonetik“ (2. udg.).

Det bemærkes, at ved *rm.* menes den i det danske rigsmål almindelige dannede udtale („det rigtigste dansk“).

FORBEMÆRKNINGER.

Stemt og ustemt. En vigtig forskel er den mellem stemt og ustemt lyd. Stemmetonen, som frembringes ved at luftströmmen på sin vej passerer de stærkt nærmede stemmebånd, gör det muligt at nynne på lyden, medens man ikke kan nynne på en ustemt lyd. Den tone der frembringes kan være af forskellig höjde (beroende dels på stemmebåndenes stramning, dels på deres længde), så vel som af forskellig styrke (væsentlig beroende på stemmebåndenes tættere eller mindre tætte tilslutning til hinanden). Forskellen mellem stemt og ustemt lyd iagttages i dansk lettest ved at udtale lydene *f* og *v* afvekslende; man vil da ved *v* tydeligt høre tonen (og kunne nynne på den), medens man ved *f* ikke kan høre noget sådant. Vokalerne er i reglen stemte, medens mange konsonanter normalt er ustemte.

Spændt og slap. Ved at passere stemmeridsen, når denne er indstillet til tone, sinkes luftströmmen mere eller mindre. Dersom luftströmmen på sin videre vej skal overvinde en hindring, vil den derfor virke mindre, når den er stemt, end når den er ustemt. Også dette kan let iagttages ved en prøve med *f* og *v*, så at man ved *f* vil høre en betydelig stærkere gnidning, idet luftströmmen passerer mellem underlæben og overtænderne, end ved *v*, og samtidig vil man mærke en betydelig stærkere spænding af underlæbens muskler ved *f* end ved *v*. Ganske det samme kan iagttages med gnidningsstöjen og tungespændingen ved udtalen af *s* og det born-

holmske *z*. I disse tilfælde vil man da kunne betragte den ringe muskelspænding som et følgefænomen til stemtheden.

I mange sprog følges stemthed og ringe muskelspænding så almindeligt, at man ved lydbeskrivelsen næsten kun behøver at tage hensyn til den ene af delene, stemtheden, da den anden så følger af sig selv. Dette er imidlertid ikke tilfældet i dansk og de danske dialekter. Ofte finder vi her slap muskelspænding uden at stemmetone høres (selv om det ialfald ved nogle af de pågældende lyde kan påvises ved instrumenter, at de ikke er helt ustemte).

Det jyske *hw* [*ɦ*] er ialfald i sin begyndelse ustemt (individuelt kan det være helt ustemt), men artikulationen er ikke mere spændt end ved det stemte *w*.

Ligeledes er det tydeligt, at muskelspændingen er langt ringere ved udtalen af **p**, **t**, **k** efter **s**, end når **p**, **t**, **k** står i ren forlyd, uden at der synes at være noget spor af stemmetone i dem.

Lidt tvivlsommere stiller det sig med den danske udtale af **b**, **d**, **g** i forlyd og af **bb** (**pp**), **tt**, **gg** (**kk**) inde i ord. At artikulationen også her er slap, er sikkert nok for store dele af det danske område, men her synes også at være ganske svage spor af stemme, der er for svage til at opfattes af øret, men kan påvises ved fine instrumenter. Forskellen mellem disse lyd og de umiddelbart foran omtalte er dog næppe så stor, at de kræver særlig betegnelse.

Dette bliver derimod tilfældet, når vi går over til de bornholmske lyd **bb** og **gg**, hvor stemmetonen tydelig kan opfattes, og det samme er vistnok tilfældet med **pp**, **tt** og **kk** i Sundevedmålet i snævrere forstand.

Om enkeltheder vedrørende disse forhold må henvises til beskrivelsen af de enkelte lyd.

Pust. Efter *p*, *t* og *k* i ren forlyd følger i alm. dansk udtale (og det samme gælder alle dialekterne) et lille ustemt

pust, således at begyndelsen af den følgende lyd (hvis denne er konsonant, ofte hele lyden) er ustemt. I almindelighed vil der ikke være nogen grund til at betegne dette, netop fordi det er gennemgående, men man bør have sin opmærksomhed henvendt på, om det forholder sig anderledes med de tilsvarende lyd i efterlyd (hvor disse ikke er slapt artikulerede). I ord som pappa, Otto, ekko er pustet i alm. dansk udtale så godt som borte (p-, t- og k-lyden nærmer sig altså til den „evropæiske" tenuis-udtale, som er rådende f. eks. i finsk-svensk, hollandsk og fransk, jfr. M. F. 6.7.).

Særlig efter *t* kan dette pust dog på sine steder blive så stærkt, at det medfører en ændring af selve t-lyden, og da vil en særlig betegnelse være ønskelig. Hvis den følgende konsonant afstemmes, bør dette betegnes.

Nedskrivningen. Alle lydtegn må skrives meget tydeligt, og forveksling mellem tegn som *ø* og *ɔ*, *y* og *ɥ*, *ŋ* og *η*, *g* og *ɡ* må være umulig.

Da det kan være vanskeligt i skrift at få klar forskel mellem kursiverede (skråttrykte) og antikva (lodrette) bogstaver, anbefales det i optegnelserne at sætte en tydelig lodret streg (ı) nedenunder alle bogstaver, der skulde trykkes med antikva. På ordlisten bør det noteres, om man har brugt dette tegn.

I. Konsonanter.

Vi inddeler konsonanterne væsentligt efter den del af det ydre taleapparat (munddelene), som er mest aktiv ved frembringelsen, dog således at vi tager nasalerne sammen med de tilsvarende lukkelyd.

A. Underlæbe artikulerende mod overlæbe.

1. *p*. — 2. *b*. — 3. b.

p er den alm. danske *p*-lyd i *panə* pande, *pisg* pisk, *pu·sdə* puste. Det er en spændt, ustemt lukkelyd, efterfulgt af et

ustemt pust, som kan være mere eller mindre kraftigt. Der er ingen grund til at skelne mellem de små afvigelser, som nødvendigvis fremkommer som følge af den næste lyds forskellige artikulation.

b er den tilsvarende slapt artikulerede lyd i *benə* binde, *bisg* bidsk, *buð* bud. Desuden har vi væsentlig samme lyd (skrevet p) i *sbenə* spinde, *sbu·lə* spule, *ɔbə* oppe, *labɹ* labber og lapper. I udlyd (og i nogle dialekter i indlyd) høres dog ofte et *p* (uden eller med svagere pust) som *ɔp* eller *ɔb*. I nogle nordjyske egne har *b* afløst *w* foran r.

b er den stemte lyd i bornh. *lȧbȧ* lab, *sgȧb* skabb (sygdom); omtrent den samme lyd findes i sundvedsk *vebə* vipper, *kɔbə* kopper. (M. F. 8.31).

4. *m*. — 5. m.

m som i rm. *menə* minde; stemt næselyd. Den tilsvarende ustemte lyd m kan undertiden høres i ord som *hal*'m, også i en ejendommelig fnysen m*m*, og som talefejl for *sm*. (M.F. 8.41).

6. *ð*.

stemt åben gnidningslyd, udtalt med underlæben fladt mod overlæben, findes i vendelbomål alm. svarende til rm. b efter vokal, som *ga·ð* gabe, *sgið* skib; det samme gælder Ty, Hanherrederne, Mors og Fur, og nok også en del af Midtjylland. I forlyd synes denne lyd at forekomme for *v* i Kalundborgegnen.

7. *w*. — 8. *ɥ*.

åbne gnidningslyd, dannede med rundede læber og samtidig med bagtungen hævet til *o*- eller *u*-stilling. *w* findes almindeligt i nørrejysk, således at nogle egne har *w* overalt svarende til rm. *v* i forlyd, også foran r, medens det i andre nord- og østjyske egne kun findes foran vokal, og i den største del af Nörrejylland og Vestslesvig kun foran bag-

tungevokal og efter konsonant. I et lille sydjysk område og bornholmsk findes *w* kun efter konsonant.

Den tilsvarende ustemte lyd er *h*, som ved siden af *hw* findes i nörrejyske mål.

Om brugen af *w*-tegnet efter vokal henvises til behandlingen af diftonger (nr. 108 flg.)[1]) (M. F. 8.51).

B. Underlæbe artikulerende mod overtænder.

9. *f*. — 10. *v*. — 11. v.

f er den alm. lyd i rm. *fenə* finde, *sgafə* skaffe, ustemt, spændt åben lyd; den findes i sydligere sønderjysk alm. svarende til rm. b efter vokal, nordligere findes den kun i udlyd (*løˑf*, *løv'ər*) og afløses i mange nörrejyske egne af det stemte *v* også i udlyd. Imidlertid forekommer der også et ustemt slapt artikuleret v, som kan betegnes med v, eller hvis kun afslutningen af lyden er afstemt, ved *vh* (M. F. 8.52).

12. *m*.

er en tilsvarende nasal, opstået af *n* eller *m* foran *f* eller *v*; høres ialfald individuelt i ord som kamfer, konvolut; udenfor disse forbindelser forekommer den næppe (M. F. 8.41).

C. Tungens forreste del artikulerende mod overtænderne og overgummen.

13. *t*. — 14. *d*. — 15. d.

t og *d* er de alm. danske lyd i *tȧˑlə* tale, *gɔt* godt, *dȧˑlə* dale, *rɔdə* rotte, *sdelə* stille. Der gælder det samme her som ved *p-b*, at udtalen i efterlyd veksler i dialekterne, så man i nogle dialekter må skrive *t*, i andre *d*. Den stemte lukkelyd d findes (om end ikke alm.) i bornholmsk (og måske

[1]) M. hens. til *ǧ* se nr. 64.

andensteds (Sundeved?); vist også i Himmerland som afløser af *r* foran *ən*). Artikulationsstedet er ikke overalt det samme. Det nordlige Jylland har tungespidsen en del mere sænket, og det samme er måske tilfældet med Bornholm. Dette bør angives ved lydbeskrivelsen, men der kræves næppe særlige tegn (M. F. 8.32).

16. *ʦ*.

En ejendommelig modifikation kan *t* undergå i københavnsk (og tilstødende dialekter) foran *j* og *i*, idet en del af tungebladets overside bøjes ind mod gummen og samtidig lukket løsnes en smule (uden at artikulationen slappes), hvorved der fremkommer en meget spændt gnidningslyd, der næsten lyder som *ts*, sål. i *ʦcæ·nə* tjæne, *ʦivoli* Tivoli (M. F. 6.72).

17. *n*. — 18. n.

— de til *t* og *d* svarende stemte og ustemte næselyd — forholder sig ganske som *m* og m (M. F. 8.42).

19. *l*. — 20. l. — 21. *ł*.

l er den alm. danske lyd i *lø·bə* løbe, *sløŋə* slynge, *sbelə* spille. Den tilsvarende ustemte lyd, som kun sjældent vil få selvstændig betydning, kan skrives l. I en del jyske mål findes en l-lyd, som mere eller mindre præges af, at tungeryggen samtidig hæves bagtil, og dette giver den en dump, u-agtig klang; vi betegner den ved det tegn, *ł*, som i polsk betegner en lignende lyd (M. F. 8.61, 63).

22. *ð*. — 23. *δ*. — 24. *þ*.

Ved *ð* betegnes den åbne stemte lyd i *gä·ðə* gade, *buð* bud osv. Den tilsvarende spændte ustemte lyd *þ* kan høres individuelt især i slutningen af svag stavelse (ikke sjældent med det foregående *ə* hvisket i stedet for stemt), men har

næppe selvstændig betydning i dialekterne; den er vanskelig at skelne fra *τ* (nr. 16).

Da det danske *ð* udtales med den allerforreste del af tungeoverfladen rettet mod gummen og den forreste del af ganen, glider det let over i *j*; et mellemtrin mellem disse lyd kan betegnes ved *δ* (M. F. 8.54).

25. *s*. — 26. *z*.

Til vort alm. *s* svarer som stemt lyd *z*, der forekommer alm. i sydøstskånsk og bornholmsk, som *fry'zà* fryse.

Denne lyd synes tidligere at have været mere udbredt, og der kunde derfor være grund til at efterspore den, snarest indenfor sydøstsjællandsk. Men den synes ikke at findes mere på denne side Sundet (M. F. 8.53, 6.42).

27. *ṭ*. — 28. *ḍ*. — 29. *ṇ*. — 30. *ḷ*.

Blot ubetydeligt længere tilbage end ved *ð* (omtrent som ved *δ*) rører tungeryggen løst ved ganen ved frembringelsen af de „palataliserede" tungespidslyd, den forreste række af tungryglydene, hvor endnu tungespidsen slutter til tandkødet, samtidig med at tungeryggen hæves. Nogen forskel er der mellem forskellige jyske egnes *ṇ* og *ḷ*; nogle egne har kun en svag hævning af tungeryggen, så at lyden af fremmede ikke opfattes som forskellig fra alm. *n* og *l*, medens de talende selv meget vel mærker og hører forskellen, andre egne har derimod så tydeligt forskellige lyd, at også den fremmede straks hører det. Medens man næsten altid ved at rådføre sig med de talende selv kan afgrænse disse lyd fra de rene tungespidslyd (hvor der da er forskel), kan det være overmåde vanskeligt at afgöre, hvor skellet mellem palataliserede og palatale (nr. 53 flg.) lyd ligger. Dersom berøringen mellem tungeryg og gane foregår så langt tilbage som ved *j*, bør man altid bruge tegnene for de palatale

konsonanter, og i tvivlstilfælde bør tvivlen altid noteres, så forholdet kan tages op til fornyet undersøgelse.

ʈ og *ɖ* kan høres i københavnsk udtale af *ʈcæ·nə* (ved siden af *τcæ·nə*) tjæne, *ɖjæ·vl* djævel (M. F. 8.12).

31. *ʂ*. — 32. *ʃ*. — 33. *ς*. — 34. *ʒ*. — [35. *ζ*.]

ʂ og *ʃ* er lyd, som kan høres i københavnsk udtale af ord som sjæl, sjælden, nation, logis, hyppigst den palataliserede lyd *ʂ*, sjældnere (og vel særlig hos folk, som også taler fremmede sprog) den palatale *ʃ*. En tilsvarende stemt lyd har bornholmsk i *ʒ*, som *ʈʃɥð* kød, *sårʈʃ* særk; *ɖʒæs* gæs, *ʂæɖʒ* skæg.

Beslægtet med *ʃ* i klang er den bornholmske *ς*-lyd, som findes foran *w* og *l* og måske andre konsonanter, men den hører efter sin dannelse snarere sammen med den følgende række (supradentalerne); måske findes i bornholmsk også en tilsvarende stemt lyd, *ζ*.

36. *ṭ*. — 37. *ḍ*. — 38. *ḷ*. — 39. *ṇ*.

Disse lyd, som almindeligt findes i nordligere svenske dialekter, er kun lidet afvigende fra de normale danske tungespidslyd, da ved disse tungeranden i reglen rører gummeranden lidt höjere oppe, end i svensk (og nordjysk, se nr. 13 flg.). Ved *ḷ* kan forskellen fra den normale lyd dog ofte være tydelig, så man næsten synes at høre et r-forslag, således i østjyske og mønske forlydsforbindelser som *fḷ*, *pḷ* og muligvis flere. Hvor vidt denne *ḷ*-lyd i sådanne forbindelser er udbredt, er endnu ikke fastslået. Ligeledes synes *ḷ* at forekomme i sydslesvigsk i et ord som *væḷ* vel.

Sandsynligvis er *ḍ* (stemt?) den lyd, som i vestærøsk afløser *r* i forbindelsen *rn*, som *hu·ḍn* horn, *sjæ·ḍn* stjærne; forholdet bør nöjere undersøges (M. F. 3.32).

D. r-lydene.[1])

40. *ʀ*. — 41. *ʀ*. — 42. *ɾ*. — 43. *ɾ*. — 44. *ɹ*. — 45. *ɹ*. — 46. *r*. — 47. *r*. — 48. *ɹ*. — 49. *ɹ*.

At have særlige tegn for alle afskygninger af „r-lyd" vil blive næsten umuligt, men hovedarterne må man have tegn for. Ingen anden normalt stemt konsonant bliver så ofte afstemt som disse lyd, og derfor må vi have parallelrækkerne: stemte: *ʀ*, *ɾ*, *ɹ*, *r*, *ɹ*: ustemte: *ʀ* *r*, *ɹ*, *r*, *ɹ*. Men begrebet „r-lyd" strækker sig også ellers vidt, fra læbelyd til stemmebåndslyd, og fra udpræget konsonantiske lyd til nærmest vokalske.

Det grundlæggende for r-lydene er den snurren, som opstår ved at en tynd eller udtyndet muskel sættes i dirren ved snart at lukke for, snart igen at rives bort af luftströmmen. Artikulationen er altid slap, så selv en forholdsvis svag luftström kan fremkalde denne snurren; antallet af slag mod artikulationsstedet kan være en del forskelligt, men overskrider vist sjældent fem, og selv kun et enkelt slag frembyder næsten samme lydbillede. En svækket form er det, når der slet ingen slag kommer, men den artikulerende muskel blot bringes så nær til artikulationsstedet, at luftströmmen frembringer en anelse af dirren.

For det forreste r har vi intet særligt tegn, da denne lyd — en snurren af læberne mod hinanden — vist aldrig forekommer uden i den lyd, nogle kuske bruger til at stanse heste med (*prr!*). Skulde det være nødvendigt at bruge et tegn for denne lyd, kan man skrive *p* med et lille *r* over.

Den kraftigste, og af sproghistoriske grunde sikkert også den oprindeligste, er den snurrede tungespidslyd *ʀ* (ustemt *ʀ*), som endnu kan høres i alle hoveddele af Danmark, videst

[1]) Disse lyd tages af praktiske grunde under ét, trods meget forskellig artikulation.

udbredt i Jylland og på Sjælland i næsten alle gammeldags egne; ligeså på Ærø, i dele af Sydfyn og (ialtfald individuelt) på Bornholm. Også i Skåne er den ret almindelig på landet. En svækket form for denne lyd, med kun et enkelt slag, danner overgangen til den usnurrede tungespidslyd *ɾ* (ustemt *ɾ̥*), som er kendt fra sydengelsk udtale. I lidt afvigende former findes disse lyd i dele af Jylland, sål. på bægge sider af Kongeåen, og i nogle egne, som dele af Vendsyssel, har de efter vokal afløst *ʁ*, medens denne lyd er bevaret i forlyd.

I adskillige egne (f. eks. Bornholm, dele af Østjylland[1])) har man et snurret drøbel-*ʀ* (ustemt *ʀ̥*), den samme lyd som i fransk; også adskillige talere anvender gennemgående denne form. I alm. dansk talesprog er den imidlertid afløst af det usnurrede *ɾ* (ustemt *ɾ̥*). Alle disse former er udprægede konsonanter.

Derimod er den lyd, vi i alm. dansk har i lære, lærer, lærere (når disse ord ikke af „pædagogiske" grunde udtales ekstra skarpt) uden udpræget mundartikulation, medens stemmebåndene er halvspændte og derfor frembringer en uklar tone, på grænsen af snurren (sml. „vocal murmur" i engelsk). Den skrives *ɹ*. Stemmebåndene kan være så slappe, især efter spændt konsonant, at næsten ingen snurren høres (i ord som skaffer, passer, og efter *p*, *t*, *k* i egne, hvor disse udtales spændt i indlyd), og denne lyd kan da skrives *ɹ*. (M. F. 2.3, 3.6, 4.34, 9.5).

50. *j* — 51. *ɧ*. — 52. *c*.

j betegner de noget forskellige lyd i *ja*, *juˈl*, *jyˑðə*; hvis tungens tilnærmelse til ganen er så snæver, at en tydelig gnidning høres (sål. vist altid i *jyˑðə*), må lyden kaldes virkelig

[1]) I enkelte egne veksler *ʁ* (*ʀ*) og *ʀ* (*ʀ̥*) efter den foregående konsonants art.

konsonant, men ofte høres en medlydende *i*- eller endog *e*-lyd, dog således at individuelle forskelle her let kan forekomme; nogen grund til at gengive sådanne afvigelser vil der i reglen ikke være. En ustemt spændt konsonant, dannet med samme artikulation som konsonanten *j*, er *c*, som i visse sydømål bruges, hvor rm. har k foran fortungevokal eller j eller tj. Denne lyd er igen undertiden blevet *k* eller *ḳ* (*kæ·nə* tjæne) i de noget yngres tale, og dette forhold bör optegnere altid lægge mærke til. Om et *j* med læberunding se nr. 71 flg.

En slap, helt eller delvis ustemt konsonant med samme artikulation er *ḫ*, som i nörrejysk svarer til skriftens hj. Som den i alm. udtales, skrives den vist naturligst *hj* (el. *ḫj*), sml. *h* (nr. 8). (M. F. 8.55).

Om brugen af tegnet *j* efter vokal sml. under diftonger (nr. 108 flg.).

E. Tungeryggen artikulerende mod ganen.

53. *ʈ*. — 54. *ɖ*. — 55. *ŋ*. — 56. *ɭ*.

Ved at danne fuldstændigt lukke på samme sted, hvor *j* dannes, får man den spændte lukkelyd *ʈ* og den tilsvarende slappe *ɖ*. Hvor skellet ligger mellem disse og *ṭ*, *ḍ* på den ene, og *ḳ*, *g* på den anden side, kan være vanskeligt at afgöre, men optegnere må skönne så godt som de kan og notere mulige tvivl.

Den tilsvarende nasal *ŋ* og sidelyd *ɭ* findes i bornholmsk; nasalvokal fulgt af nasaleret *j* vil i lyd komme *ŋ* meget nær, men der er dog næppe tvivl om, at det er nasalvokal + *jc*, vi har i sydsamsisk, hadsherredsk og sejerøsk (af Thorsen gengivet med *ŋ*), så vel som i mønbomålet og andre sydlige mål.

Grænsen mellem *ʈʃ* og *ʈc*, *ɖʒ* og *ɖj* er ligeledes vanskelig at fastslå (M. F. 4.1, 8.62).

57. *ḳ*. — 58. *ɡ*. — 59. *χ*. — 60. *γ*.

De lukkede lyd, det spændte *ḳ* og det slappe *ɡ*, dannes endnu en smule længere tilbage (omtrent som i rm. kile, gide, men dog snarest en smule længere fremme). I islandsk kenna, gefa høres de tydeligt. Men i det hele er der en uafbrudt række af mellemtrin fra *ṭ*, *ḍ* tilbage til de (i danske mål vist ikke forekommende) bageste gutturaler (som grönlandsk ĸ i inuĸ). Hvor udtalen ikke afviger fra den i rm. almindelige, er der ingen grund til at benytte særlige tegn.

De tilsvarende åbne lyd er ustemt, spændt *χ* og stemt *γ*; *χ* findes måske (ved siden af *c*) for kj i sydømål; *γ* er nærmest lyden i jysk *piˑγ*, *piγə* pige, piger (M. F. 4.1).

61. *k*. — 62. *g*. — 63. g. — 64. *ğ*.

Som ovenfor nævnt, betegner *k* og *g* ikke helt den samme lyd i forbindelse med forskellige følgende (eller foregående) lyd, men forskellene er så små og ubestemte, at det ikke kan anses for nødvendigt at betegne dem, når de nöje svarer til rm.; stemt g forekommer i bornholmsk (som også har stemt *ḍ* eller *ḍ̄*; egentlig burde der også være særlige tegn for disse og stemt *ɡ*, men da deres forekomst er så begrænset, kan en angivelse på ét sted i ordlisten göre det af).

ğ er en langt tilbage dannet ustemt g-lyd med læberunding, som i nogle jyske mål har afløst stød på *w* efter *u* og *o* (M. F. 8.33).

65. *ŋ*. — 66. *x*. — 67. *q*. — 68. q.

ŋ er den nasal, som svarer til *k*, *g* (som i rm. *laŋə* lange, *tæŋgə* tænke, *tæŋdə* tænkte). De til *k* og *g* svarende åbne lyd er den spændte, ustemte lyd *x*, som i sønderjysk har afløst olddansk k efter vokal, som *baˑx* bage, *bøxə* bøger; den kan også forekomme mellem konsonanter, som alsinger *mo̤rxt*

mørkt. Den stemte lyd, som i rm. *bȧ·qə* bage, *brå·qəð* broget, er alm. i nörrejysk; ofte dannes den i udlyd mere eller mindre ustemt, og som tegn for den fuldstændig ustemte lyd kan anvendes q (M. F. 8.44, 56).

F. h-lydene.

69. *h*. — 70 afstemning.

Med tegnet *h* gengiver vi en (næsten) ustemt („pustet") begyndelse eller afslutning af en stemt lyd; i rm. er denne betegnelse alm. foran vokaler (*ha, hos* osv.), men allerede Jakob Madsen Århus har været opmærksom på, at vi i dansk har det samme pust i udlyd i ord som *dah, vih,* når de udtales uden følgende nær tilsluttet ord. Ligeledes får stemte konsonanter i absolut udlyd ofte en ustemt afslutning, som *vænh, vælh, dəqh* (vel, ven, dog). Ofte afstemmes begyndelsen af stemte konsonanter også efter spændt konsonant: *khni·v, khlæ·ðə* o. lign.; i nordhavssprogene (shetlandsk, færøsk, sydislandsk) er en sådan afstemning foran ustemt konsonant (isl. hjálpa, allt o. lign.) meget fremtrædende.

Da mundartikulationen altid retter sig efter den lyd, som afstemmes, bliver der på en måde lige så mange *h*-lyd, som der er stemte lyd, men de behøver ingen særlig betegnelse (M. F. 6.5).

Derimod vil det være rigtigt, når en lyd er helt afstemt, at benytte særligt tegn, og da vi i forvejen har brugt kursiverede tegn for de normale stemte lyd, kan vi praktisk bruge de ikke kursiverede („antikva") for de afstemte (m, w, v, n, l, ð, q, sml. nr. 11, 18, 22, 68.

II. Vokalerne.

Disses klang bestemmes af, hvilke höjere og dybere overtoner mund- og næsehulens klangrum forstærker, og hvilke det undertrykker. Vokalerne er alle normalt stemte; der-

som hviskede vokaler skulde være mere end rent individuelle i noget folkemål, kan sådanne betegnes ved en lille cirkel under tegnet.

Ved höj og lav tænkes altid her i beskrivelsen på tungeryggens hævning mod ganen, ikke på toneforstærkningens höjde.

71. *i*. — 72. *y*. — 73. *ị*. — 74. *ỵ*[1]).

i og *y* er höje, snævre, *ị* og *ỵ* de tilsvarende „brede" vokaler (med bredere spalte mellem tungen og ganen), som kan høres i rm. foran r i tirre, forstyrre (ved siden af *i*, *y* og *e*, *ø*). I folkemålene findes *ị* og *ỵ* ofte i tvelyd, hvis sidste del er den tilsvarende snævre lyd (*ịi*, *ỵy*) eller et *j* (efter *ỵ* med læberunding), *ịj*, *ỵj*, ligesom foran nasal og *w*. Endvidere findes de i mange egne (men ikke overalt) i de dalende[2]) tvelyd *ịɜ*, *ỵo̤*, som vi senere skal komme tilbage til (M F. 9.2).

75. *e*. — 76. *ė*. — 77. *ø*. — 78. *ø̇*.

e og *ø* er de samme lyd som i rm. se, mere, hedt, vind; dø, føre, dødt, yngel. De korte lyd, i stærk stavelse, som i rm. er lidt slappere artikulerede end de lange, har Jespersen alternativt foreslået at betegne ved *ė*, *ø̇*, men han mener egentlig ikke der er grund til et særligt tegn. Snarere kunde der være grund til at bruge disse tegn for lidt hævede lyd (hen imod *ị*, *ỵ*), hvor sådanne findes (Ærø, Bornholm). Dersom en optegner bruger tegnene *ė* og *ø̇* bør han altid göre rede for, hvad han mener med dem (M. F. 9.3).

79. *ɛ*. — 80. *o̤*.

er de tilsvarende brede lyd; ved den rundede *o̤* er også afstanden mellem læberne lidt større end ved *ø*. De er i

[1]) Dette bogstav skrives bedst med en tydelig hage til höjre for neden (ligesom ved *ŋ*). [2]) Se nr 109.

mange jyske mål de normale korte e- og ø-lyd (Lyngbys og Feilbergs *è* og *ø̀*), og de er som regel lette at skelne både fra rm.s korte *e* og *ø* og fra *æ* og *ø*, nærmest står de nok de første, idet de nærmest er mellemhöje (M. F. 9.4).

81. *æ*. — 82. *ø*.

er lave fortungevokaler, som i rm. læse, höne; i nogle egne forekommer de vistnok også som korte i tvelyd, der svarer til skriftens ej og öj (M. F. 9.4).

83. *æ*. — 84. *ö*.

er endnu lidt lavere og svarer til rm. korte *æ* og *ö* i læsse, bönne. Hvor forholdet er som i rm., at den ene af disse rækker normalt altid er korte, den anden altid lange, kunde man uden særlig skade nöjes med ét par (og da vel for nemheds skyld *æ* og *ö*); men da det hænder, at bægge rækker kan findes både korte og lange (om end måske kun i ordforbindelser, ikke i enkeltord), må det tilrådes så vidt muligt at skelne mellem dem. For øvrigt kan sænkningen af tungen ved *æ* og *ö* være ret forskellig på forskellige egne.

85. *ä*. — 86. *ö*.

Foran r-lyd og undertiden også efter r-lyd som i tværs, bör, röre kan æ- og ö-lyden være endnu yderligere sænket: dersom denne forskel — som i hvært fald i visse vestjyske egne — er tydelig, bör man her bruge tegnene *ä* og *ö*.

87. *ȧ*. — 88. *a*. — 89. *a*. — 90. *ɑ*. — 91. *ɒ*. — 92. *ɒ*.

a-lydene frembyder ikke ringe vanskeligheder ved bestemmelsen. I rm. har man almindeligt en temmelig fremskudt form (i retning af *æ*), hvor lyden er lang og ikke efterfulgt af r (som i *ra'r*), ja tungehöjningen kan ligge så langt fremme, at den fremkomne lyd virkelig bliver *æ*. Lignende

forskydninger er ikke ualmindelige i midtjyske og vendsysselske egne, hvor de ofte også rammer det korte a; den derved fremkomne lyd betegnes *ȧ*, hvis ikke fremskydningen er så stor, at man må bruge *æ*-tegnet. Individuelt kan man høre et *ȧ*, som synes at være dannet endnu længere fremme end *æ*.

I rm. har den tidligere (nu forsvundne) forskel mellem palataliseret og ikke palataliseret l-lyd fremkaldt forskellig behandling af den foregående vokal i *sbelə* spille: *sbilə* spilde, *sgølə* skylle: *sgylə* skylde. På lignende måde har den samme forskel i nogle jyske mål differentieret a-lyden i *kal'* (*ǩal'*) kalv: *kȧl'* kald. Også i mange ømål er der forskel på vokalen f. eks. i *ba·ə* bade: *ba·ə* (*bȧ·ə*) bage. At forskellen er der, er tydeligt nok, men om man skal betegne den udtale, som minder mest om rm., ved *a* eller ved et tegn, der gör forskellen endnu tydeligere, kan være tvivlsomt. Ofte kan nabomål i så henseende være meget forskellige; til forskellen *ȧ* (næsten *ä*): *a* i Marstal svarer på Landet (hoveddelen af Ærø) forskellen *a*: *ɑ*, så at *a* altså betegner historisk forskellig lyd i de to dialekter. *ɑ* vil dog i de fleste ømål være den mest passende betegnelse for det stærkt tilbagetrukne, undertiden svagt rundede lange a i hare, tale o. lign. At forveksle denne lyd med *a* er vist umuligt, faren er langt snarere at opfatte den som en å-lyd, men dette skal vi senere komme til. På sine steder findes en a-lyd, som ikke er så afvigende fra *a* som *ɑ*, men danner et mellemtrin; den kan betegnes ved *α*. I bornholmsk er forskellen mellem *ȧ* (hyppigt i endelser) og *ɑ* meget tydeligt i *ȧ·rm* arm, *nȧ·ɜn* navn: *gɑ·lȧ* gale, *sgɑɜ* skov. Sml. endvidere nr. 106.

Ved *ɒ* betegnes en slap a-lyd, som findes i svag stavelse i rm., f. eks. i *æmɒ* Emma; den kan findes i østslesvigsk, som *fa·ɒ* fader, fare, måske i alsinger *bʀu·ɒ* broder; en

lidt fremskudt form (der forholder sig til *ɒ* som *ȧ* til *a*) kan betegnes ved *ɒ̣* (M. F. 9.9).

93. *ɔ*. — 94. *å*.

Meget nær i lyd ved *a* står *ɔ*, som betegner den korte, åbne å-lyd i rm. *blɔt* blot el. blåt, *kɔp* kop, *hɔn'* hånd, omtrent den samme som i engelsk not. Læberundingen er ringe, og tungeryggen er trukket stærkt tilbage og ekstra sænket; dog er læberundingen altid noget kendeligere end ved *a*, hvor den altid føles som tilfældig, hvis den overhovedet er til stede. Derimod er ved udtalen af *å*, som i rm. gåde, tåle, artikulationsstedet vist lidt længere fremme, og læberundingen betydelig snævrere, ligesom tungen er noget mere hævet, uden at den dog kan kaldes mere end lav. Lyden er sjælden i dialekterne udenfor halvøen. I bornholmsk forekommer den som kort lyd, men er som lang afløst af et lidt fremskudt *ɷ·* (M. F. 9.8).

95. *ɷ*. — 96. *0*. — 97. *o*.

Til rm. normale *o*-lyd i god, bonde svarer undertiden den samme lyd i målene, men i reglen er den dær afløst af forskellige diftonger; *o* er en noget over mellemhöj rundet bagtungevokal (vist dannet lige så langt tilbage som *ɔ*), nær i lyd ved den svenske o-lyd, som dog har snævrere læberunding. Lidt lavere (og mindre tilbagetrukken og med större læbeåbning) er den lyd, *0*, vi har i svage stavelser, som i ekko, der omtrent falder sammen med den „evropæiske" o-lyd; den samme eller en meget nærstående lyd findes i jyske mål i ord som *k0m·* komme, *gʀ0t* grutte, *gʀ0ʁ* grov. Med bredere spalte mellem tungeryg og gane og med temmelig vid læberunding udtales *ɷ*, som kan høres i svage stavelser i rm. som i *nɔksɷm* noksom (M. F. 9.7).

98. *u*. — 99. *ʊ*.

Den höje, svagt fremskudte, snævre, rundede bagtungevokal *u*, som i rm. hus, hund, har ligesom *i*, *y*, en bredere ved siden af sig; denne, *ʊ*, findes ofte i tvelyd, sål. *ʊu* el. *ʊw* for langt *u·* i mange jyske egne, og den dalende tvelyd *ʊȯ* svarende til rm. *o·* (Nörrejyll.) el. *å·* (øerne), men med adskillige sideformer; også i jyske og bornholmske mål foran konsonant (M. F. 9.6).

100. *ə*. — 101. *ɜ*. — 102. *ɩ*.

Af midttungevokalerne er *ə* langt den vigtigste; det er den, vi i rm. har betegnet ved e i udlyd i svage stavelser (undt. efter r, se nr. 48); den er mellemhöj og normalt urundet, men kan have tilfældig læberunding efter rundet vokal (due, roe), se nr. 103. I enkelte østjyske dialekter forekommer denne eller en meget nær beslægtet lyd i tvelyd *əʊ* som *sgəʊ* skov. En sænket form (som lyder mere æ-agtigt) kan høres i tydelig udtale af haven, haver, mangel; den skrives *ɜ*: *hȧ·vɜn*, *hȧ·vɜr*, *maŋ'ɜl* (oftest siges *hȧ·vn*, *hȧ·vʌ*, *maŋ'l*). Foran *s* og *ð* kan tungen være lidt stærkere hævet, så lyden mere ligner *i*; den skrives *ɩ*: *ri·vɩs*, *pasɩð* rives, passet.

Hvor det ikke gælder om den yderste nöjagtighed, kan man godt bruge *ə* i alle disse tilfælde. (M. F. 9.5).

103. *ȯ*.

Som allerede nævnt, kan *ə* efter rundet vokal selv få læberunding, vi har da *ȯ* i *fru·ȯ*, *ro·ȯ* frue, roe; denne lyd kan (i små variationer, således at den kan minde mere om *O*, *o* eller *ʊ*) forekomme som del af tvelyd. Hvis det synes nødvendigt, kan varianterne betegnes ved en prik over tegnene for de nærmest lignende bagtungelyd. I dalende tvelyd kan det ofte være umuligt at afgöre, om man hører *ȯ*, *ɷ* eller

O, som i jysk *bɜ'ȯr̥* bord, *hɜ.ȯs* hose eller sjæll. *gɜ'ȯ* gå, *ɜ.ȯdə* ejede. Ved grænserne for den under nr. 100 omtalte tvelyd *əɜ* kan man som overgangsform høre *ȯɜ* (*ȯ* nærmere ved *œ*); ligeså i visse nordjyske mål (Ty, Mors).

104. *u̇*. — 105. *ü*.

Af de stærkt rundede höje midttungevokaler er *ü* den mest iørefaldende; det er det „svenske" lange u, som næppe forekommer rent i noget dansk mål. Derimod findes det lidt mindre fremskudte *u̇* (det „norske" u) ofte, i reglen i tvelyden *u̇u* (måske også *üu*) i østjyske dialekter, på øerne og Bornholm. Egentlig skulde tegnet nok være *ɜ* med prik over, men da misforståelse vist er udelukket, kan *u̇* (eller *ü*) godt bruges.

106. *ɔ̇*.

Et fremskudt *ɔ̇* findes i rm. i tvelyden *ɔ̇j* (ligesom *ȧ* i den tilsvarende tvelyd *ȧj*), og det samme er vist tilfældet i bornholmsk og enkelte jyske mål. En udtale med rent *ɔ* (og *a*) kan høres, især i sang, altså *nɔjlə* nögle, *taj'n* tegn, men er ligeså lidt normal, som den afgjort provinsielle udtale *nöjlə*, *tæj'n*.

III. Stavelse, diftonger m. m.

107. Stavelsen (brugen af bindestreg).

Her er ikke pladsen til at drøfte begrebet stavelsen, men det må være nok at sige, at enhvær stavelse har sin naturlige top (oftest en vokal) og til en eller bægge sider fra denne tager lydenes selvstændige klangfylde af. Störst selvstændig klangfylde har vokalerne, og indenfor disse aftager klangfylden, jo mere lukkede (höje) de er; af konsonanterne har de stemte större klangfylde end de ustemte, de åbne större end de lukkede. Ikke uden grund har r-

og l-lydene fra gammel tid båret betegnelsen „likvida“, de står i klangfylde afgjort nærmest ved vokalerne.

Da *s* som åben konsonant har större klangfylde end de ustemte lukkede *p*, *t*, *k*, er der en antydning af svag forstavelse i et ord som stat, og det endnu mere i sprog, hvor *t* er absolut ustemt (som engelsk); vi ser da også, at det i en række romanske sprog har udviklet sig til en virkelig stavelse (estato, état). På samme måde har *n* i oldsvensk watn fra en antydet stavelse udviklet sig til en virkelig stavelse i nysv. vatten, hvor *n* er blevet selvlydende (stavelsetop), eller *r* i oldnordisk skarpr: nyisl. og færøsk skarpur, telemarkisk skarpe, bornholmsk *sgȧ·rpɹ*. Hvor det i optegnelse af dialektformer synes nødvendigt at angive, at en enkelt konsonant danner stavelse, kan man göre dette ved at indskyde en bindestreg, som rm. *han'-l* handel, *kad-n* katten (M. F. 12).

108. Medlydende vokal (tegnet ̯).

Da vokalernes selvstændige klangfylde aftager med (tungeryggens) höjde og (læbernes) runding, vil en forbindelse af to vokaler, af hvilke den mest åbne er stærkest, i reglen føles som hørende til samme stavelse. Den mere lukkede bliver i så fald medlydende. En forbindelse som *ua* eller *au* med *a* som den stærkeste del, vil altså få medlydende *u*, som under visse omstændigheder vil nærme sig meget i lyd til *w* eller helt blive *w* (som så videre kan udvikles til *v* el. lign.). Man kan i jysk, til dels som følge af talens hurtighed, høre ordet hvad udtalt snart *hua*, snart *hwa* (*hva*, w*a*), snart sådan at man ikke kan afgöre, om det er *u* eller *w*. Er der grund til at betegne, at *u* er medlydende, kan dette angives ved en lille bue (̯) under tegnet.

En sådan overgang fra medlydende *u* og *i* til *w* (> *v*) og *j* finder hyppigt sted i stigende diftonger (se 109) med

stærk sidste vokal, men også i dalende diftonger med lang første vokal findes lignende tendenser; en sådan vil næmlig, idet første vokals styrke aftager hen imod slutningen, have tilböjelighed til at opløse sig i to stavelser, hvis ikke andet led bliver afgjort konsonantisk. Østjysk *sa·u* save, *pʀö·u* prøve gör nærmest indtryk af to stavelser med sonanten *u* som anden stavelse, medens sejerøsk *ta·wə* tabe, *klo·wə* kløve har afgjort konsonant, måske endogså *v*, og lignende udvikling (til *w*, *ð*, *v*) findes også i andre ømål (M. F. 12.4).

109. Diftongerne.

Diftongerne kan inddeles. dels efter hvilken af de to vokaler der har stærkest tryk. dels efter hvilken af dem der er mest åben (lavest). Dersom den laveste står forrest, kalder vi diftongen stigende, dersom den står bagest dalende; har de bægge (omtrent) samme tungehöjde, kalder vi diftongen jævn. Da en dalende diftong med sidste led stærkest næsten altid vil forandre første led til konsonant, får vi her sjældent med virkelige diftonger at göre, og de talende selv vil ialtfald sjældent opfatte dem som sådanne. Her vil vi altså som regel ikke have grund til at skrive *ia*, *ua*, *eæ* el. lign. (helst med bue under første vokal), men kan med god samvittighed skrive *ja*, *wa*, *jæ*. (M. F. 12.7).

110. Stigende diftonger.

Hvor her er tale om kortdiftonger (med første vokal kort), vil det i reglen ikke være vildledende at betegne andet led med tegnene *w* eller *j*, selv om en nöjagtigere lydanalyse naturligvis er ønskelig; og i mange tilfælde, hvor ialfald slutningen af den sidste vokal bliver konsonantisk, må brugen af disse tegn anbefales, da man dog ikke i almindelige optegnelser kan få alle de mellemliggende glidelyd med. Dette

er også i overensstemmelse med den hidtil almindelige praksis og vil næsten aldrig være vildledende.

Anderledes stiller forholdet sig med langdiftongerne, hvor anden vokal gör sig mere selvstændigt gældende. Første vokal er her næppe helt lang, men gör afgjort indtryk af ikke at være kort, så længdetegn (eller stødtegn) må sættes efter dens tegn. Her vil det også i reglen være lettere at høre, hvilket tegn man skal bruge for at gengive den sidste. Bue under denne er her næppe på sin plads.

111. Dalende diftonger.

Da her er modsætning mellem trykstyrken og vokalernes selvstændige klangfylde, må første led næsten nødvendigt have længdeovervægt for at göre sig gældende, og denne (ringe) længdeovervægt behøver ikke at betegnes. Derimod må naturligvis her bægge vokalerne bestemmes så nöje som muligt; hvis sidste vokal er stærkt reduceret, kan tegnet *ə* bruges uden större skade. I dalende diftonger som Fjolde *hovn*, hånd, *govs* gås, Als *bʀuv* broder, *puvt* port, kan *ə* naturligvis ikke bruges, næppe heller i Als *veṇ* véd.

Ved forkortelse af disse tvelyd bliver første led tit konsonant, som jysk *sdjæn·brOw'* af *sdj'en*, *kwOnəgil* af *kəœn*, Als *kva·n* korn af ældre *kuvn*, *ko·ʀn*. Den större selvstændige klangfylde i den anden vokal gör sig altså gældende (sml. oldnorsk séa > mnorsk siá, nynorsk sjå o. lign.).

112. Jævne diftonger.

Lave og mellemhöje diftonger af denne art vil normalt have overvægt på første vokal, som Sundeved *sva·v* svare, *bæ·ṇ* bære, bedre, *fle·ə* flere; Sejerø *ma'vn* mand, *kå'œm* kom.

Ved höje diftonger af denne art er forholdet det samme, og her findes en modsat tendens til den i nr. 111 omtalte,

idet vi ser, at glda. iū i mange egne er blevet *iw, yw* eller udviklinger heraf, naturligvis gennem mellemtrinnet *iu̯*.

IV. Almindelige tegn.

113. ʳ.

I egne, hvor r-lyden i udlyd er svundet, kan der i indlyd især mellem vokaler høres som en anelse af *ṛ*, idet tungespidsen hæves samtidig med vokalartikulationen. Dette er således tilfældet på Sydsamsø: *de hå'ʳa* det har jeg, *ma'ʳi* maden; det samme er tilfældet flere steder på halvøen.

114. Nasalering (ᶜ).

Den palataliserede (palatale) n-lyd (*ŋ, ŋ*) og *ŋ* er i mange egne reduceret til en snøvlen på den foregående vokal (ofte med efterslag af en i- eller u-lyd, der kan blive *w* el. *j*); sål. Fyn *sæ'ᶜ(eᶜ)*, Sejerø *sæ'ᶜiᶜ* seng, Nordfyn *gaᶜ'iᶜ*, Sydfyn *gaᶜ·ʁ*, *ˌgaᶜʁᶜ* gang. Også foran nasale konsonanter kan en sådan snøvlen iagttages, således i vestfynsk *bœᶜi̯ᶜ'n* ben, *sdœᶜj̯ᶜ'n* sten, men *aᶜnˈlæi̯'ni* anledning, *iˈlæi̯'n* alligevel, uden nasalering.

Nasaltegnet ᶜ sættes nedenfor tegnet for den snøvlede vokal.

I enkelte egne (Vendsyssel) kan nasaleringen svinde, så man hører *mȧj'* for tidligere *mȧᶜj'* mand. Navnlig i endelser er dette almindeligt, som Sydsams *go'ȯʁi* gården, *wæli* vælling. (M. F, 5.4).

115. Længde. (·).

At en lyd er lang, betegnes ved · for oven efter tegnet, som *hu·sə* huse, *han·lə* handle. Halvlængde kan betegnes ved prik nede i linien, som jysk *kʁ.ɑn* kone, men når der er stød, udelades denne prik bedst, da stød på vokal altid angiver nogen længde. Overlang lyd (som i nåå!) kan betegnes ved ··.

Der er grund til at göre opmærksom på, at i den alm.

rigsmålsudtale af komme, venner, alle er konsonanten, skönt den skrives dobbelt, ikke lang (sml. norsk og svensk udtale) (M. F. 11).

116. Stød (').

Stød betegnes ved ' efter tegnet for den lyd, som rammes af stødet. Ved forbindelser af kort vokal og stemt konsonant og ved stigende kortdiftonger kan det ofte være vanskeligt at høre, om stødet falder mellem de to dele eller (lidt) inde i den sidste eller som afslutning på denne. I praksis har man i reglen sat tegnet for stød efter (under[1])) det sidste tegn, som jysk *maŋ'* mand, *kOw'*, *kOʁ'* ko, *plɛj't*, *plæj'l* plejl; men der er dialekter, hvor det vilde være mere korrekt at sætte det efter den egentlige selvlyd (M. F. 6.22, 11,5).

117. Tryk (ˈ).

Dersom den første stavelse i et ord ikke er stærkest, bør man foran den stærkeste stavelse sætte tryktegnet ˈ for oven; det samme bør man göre foran første stavelse, hvis der kan være mulighed for misforståelse. Bitryk angives ved ˌ for neden foran den stavelse, der har bitrykket. Man bør således angive tryk ikke blot ved ord som vestfynsk *ąnˈlæj'ni*, alsinger *uˈfø·ə* uføre, men også ved sjæll. *ˈuˌmùw'li* umulig. Hvis stavelsedelingen efter lyd er forskellig fra den etymologiske, bør man følge den lydlige deling, som *ˈkagəˌlʊʁ'n* kakkelovn, *greˈvenə* grevinde (M. F. 13, 7.1).

118. Tone.

Ialfald i nogle syddanske mål vil det være nødvendigt at bruge tegn, der angiver tonegangen, idet disse mål har for-

---

[1]) I den Lyngby-Feilbergske lydskrift betegnes stød ved en prik under lydtegnet.

skellig ordmelodi svarende til forskellen mellem stød og stødmangel i de nordligere mål. Det vil være af betydning, om optegneren kan fastslå, hvori denne forskel består, men dette kræver en særlig ævne til at opfange hurtigt udtalte tonegange, som meget få vil være i besiddelse af. Fonografiske optagelser vil her vist være det bedste grundlag for en senere undersøgelse. Derimod vil undersøgere, der i nogen grad er musikalske, let kunne øve sig op til at høre, hvilken art af tonegang det enkelte ord har, om det er den i bønder, bunden (subst.), huset, eller den i bönner, bonden, husede. Så kan man prøve, om bunden (partc.) har samme tonegang som forbunden, eller mindre samme tonegang som jo mindre, og på den måde øve sig op til stadig sikrere at fastslå tonen. Ofte vil man kunne få hjælp af en af de dialekttalende, som kan spille violin (måske lettest en lærer).

Ved optegnelser anbefales det at bruge tegnet ˻ foran den stærke stavelse, hvor ordet har sammensat tonegang (som i bönner, bonden, husede) og udelade betegnelsen, hvor dette ikke er tilfældet (eller, som ovenfor omtalt, bruge ˈ som tryktegn). For sammensat tonegang i halvstærke stavelser kan man bruge det samme tegn nede i linien (M. F. 6.18.)

119. Ustemthed.

For en stor del lyds vedkommende er der foran givet særlige tegn for stemt og tilsvarende ustemt lyd (se også § 70 slutn.). Dersom en lyd kun er delvis ustemt, betegnes det bedst ved at sætte *h* foran, dersom det er begyndelsen, bagefter, dersom det er slutningen af lyden, som er ustemt.

I skrift kan man angive ustemthed ved at sætte en lille cirkel under det pågældende tegn.

Konsonanter.

	Mundlukke		Mundhæmme		Sideåbning	Snurren
	Næselukke	Nasal	Rille	Spalte		
Læber mod hinanden	*p b* b	m *m*	w *ƕ w*	— *ƀ*		[*p*ʳ]
Underlæbe mod overtænder .		*n*		*f* v *v*		
Tungespids mod overtænder.	*t d* d	n *n*	*s z*	*þ* ð *ð*	*l; l ƚ*	
Tungespids mod overgumme.	*ṭ ḍ*	*ṇ*	*ʂ ʐ*	*ṛ ṛ*	*ḷ*	*ʀ ʀ*
Tungespids og fortunge mod overtænder og forgane ...	*ʈ ʈ; ɖ*	*ɳ*	*ʂ*	*δ*	*ḷ*	
Fortunge mod forgane	*ƚ ɖ*	*ŋ*	*ʃ ʒ*	*c ɧ j*	*ɟ*	
Midttunge mod gane.....	*ƙ ɠ*	[*ŋ*]		*χ γ*		
Bagtunge mod gane	*k g* g; *g̊*	*ŋ*		*x q q*	(*ƚ*)	
Tungerod mod ganesejl	(*g̊*)			*ɾ r*		*ɾ ʎ*
Stemmebånd	ʼ			*h*		*ɹ ɹ*

I hvær rubrik står forrest ustemte, bagest stemte lyd.

Vokaler.

Fortunge	Midttunge	Bagtunge
i (*y*) / *ị* (*ɥ*)	*ị* (*ü*) (*u̇*)	(*u*) / (*ʁ*)
ė e (*ø̇ ø*) / *ɛ* (*o̤*)	*ə* (*ȯ*)	(*o*) (*0*) / (*ɷ*)
æ (*ɵ*) / *æ* (*ö*)	*ɜ* *ȧ* (*ɔ̇*)	*a* (*å*)
ä (*ɔ̈*)	*ɒ̤* *ɒ*	*ɑ* (*ɔ*)

De laveste står nederst; ( ) om et tegn betegner vokal med læberunding; / skiller mellem „snævre“ og „vide“ vokaler.

Liste over tegn
(tallet henviser til løbenummer).

a	88	*f*	9	m	5, 70	*r*	113	*z*	26
ɑ	89	*g*	62	*ɱ*	12	*s*	25	*ʒ*	34
ȧ	87	g	63	*n*	17	*ʂ*	31	*ζ*	35
α	90	*ǧ*	64	n	18, 70	*ʃ*	32	*æ*	81
ɑ̈	91	*ɡ*	58	*ṇ*	39	*ς*	33	*æ*	83
ä	85	*q*	67	*ŋ*	29	*t*	13	*ø*	77
ṇ	92	*γ*	60	*ŋ*	55	*ṭ*	36	*ø̇*	78
b	2	*h*	69, 119	*η*	65	*ʈ*	27	*ɵ*	82
b	3	*ɦ*	8	*o*	97	*ƒ*	53	*ö*	84
ƀ	6	*ɧ*	51	*O*	96	*τ*	16	*ọ*	80
c	52	*i*	71	*ȯ*	103	*u*	98	*å*	94
d	14	*ị*	102	*p*	1	*u̇*	104	*ɷ*	95
d	15	*ɨ*	73	q	68, 70	*ü*	105	*ɔ*	93
ḍ	37	*j*	50	*r*	46	*ʁ*	99	*ɔ̈*	86
ɖ	28	*k*	61	*ɾ*	47	*v*	10	*ɔ̊*	106
ɗ	54	*ɧ*	57	*ɦ*	44	v	11, 70	-	107
ð	21	*l*	19	*ɿ*	45	*w*	7	˳	108
ð	70	l	20, 70	*ʀ*	40	w	70	˳	114
δ	23	*ḷ*	38	*ʀ*	41	*x*	66	˙.	115
e	75	*ɭ*	30	*ṛ*	42	*χ*	59	’	116
ė	76	*ɟ*	56	*ṛ*	43	*y*	72	ˈˌ	117
ε	79	*ƚ*	21	*ɹ*	48	*ɥ*	74	˹	118
ə	100	*m*	4	*ɹ*	49	*þ*	24	˳	119
ɜ	101								